

Németh Csaba

Egy zsidó hölgy a 20. század társadalmi közéletében Györgyey Illésné életútja

Bevezetés

A hagyományos közép-európai askenázi zsidó közösségekben a vallási tradíciók által kijelölt női szerepek nem sokban tértek el a nem zsidó társadalom nőtagjaira vonatkozó hagyományos elvárásoktól. A nők legfontosabb feladata az otthon biztonságának megteremtése, a gyermekszülés- és nevelés volt.¹ A 19. században azonban ezek a szerepek fokozatosan átalakultak. A nők számára is lehetővé vált a tanulás, illetve a zsidó és nem zsidó közéletben való részvétel, ami leginkább a jótékonyág területén kínált lehetőségeket, de a kultúra és művelődés ápolásában is megmutatkozott.² Jelen tanulmány egy olyan nagypolgári

-
- Németh Csaba doktorandusz, Debreceni Egyetem, Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola Történelmi Doktori Program, e-mail: nemethcsaba750716@gmail.com Németh Csaba doktorandusz, Debreceni Egyetem, Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola Történelmi Doktori Program, e-mail: nemethcsaba750716@gmail.com
- 1 A zsidó vallási előírások közül három vonatkozott a nőkre: a szombati gyertyák meggyújtása, a konyha rituális tisztaságának fenntartása, valamint a rituális fürdőben való havonkénti megtisztulás. Fenyves Katalin: Jákob háza Magyarországon. A zsidó női vallásosság alakulása a 19. században. In: Glässer Norbert – Zima András (szerk.): *Hagyományláncolat és modernitás*. Szeged: Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, 2014. 260; Hyman, Paula E.: *Gender and Assimilation in Modern Jewish History. The Roles and Representation of women*. Seattle – London: University of Washington Press, 1995; Baader, Benjamin Maria: *Inventing Bourgeois Judaism: Jewish Culture, Gender and Religion in Germany, 1800–1870*. Bloomington: Indiana University Press, 2004.
 - 2 Fenyves Katalin: A magyar zsidó nő. A felekezeti sajtó nőképe a 19–20. század fordulóján. In: Bíró Zsuzsanna Hanna – Nagy Péter Tibor (szerk.): *Zsidóság – tradicionalitás, modernitás. Tisztelgő kötet Karády Viktor 75. születésnapja alkalmából*. Budapest: Wesley János Lelkészképző Főiskola, 2012. 105–118. A témáról bővebben lásd Karády Viktor: A nők a modern felsőbb iskolázás korai fázisában. In: Uő.: *Iskolarendszer és felekezeti egyenlőtlenségek Magyarországon (1867–1945)*. Budapest: Replika, 1997. 57–74; Konrád Miklós: A pesti zsidó nő mint allegória. A zsidó nő ábrázolása a századforduló magyar irodalmában. In: Toronyi Zsuzsanna (szerk.): *A zsidó nő*. Budapest: Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár, 2002. 11–27; Lendvai Zsóka: „...Minden nők között a legjobb...” A nő szerepváltozása a zsidóság történetében. *Múlt és Jövő*, 18. 2007/2. 116–120.

zsidó nő életútjának bemutatásra vállalkozik, aki élete végéig hű maradt az izraelita valláshoz, de a szélesebb társadalmi közeg elvárásainak is igyekezett megfelelni. Ez a kettősség azért kíván több figyelmet, mert a zsidó nagypolgárságot a 19. század végén a magyarosodással, az anyagi gyarapodással és társadalmi felemelkedéssel párhuzamosan egyre inkább a vallási hagyományoktól való jelentős eltávolodás és a hitközségi élet iránti fokozódó közöny jellemezte.³ Tanulmányomban arra keresem a választ, miként lehetett egy személyben a két elvárásnak megfelelni, továbbá milyen lelki tényezők nehezíthették egy hívő ember számára a vallási identitásának megtartását. Alanyválasztásom oka a lakóhelyem történetének kutatása iránt táplált elkötelezettségemből fakad: Györgyey Illésné született Deutsch Ida családjával a férje által felépített kastélyban, a Pest megyei Tápiógyörgyén élt.⁴

Deutsch Ida felmenői és családi háttere

Az izraelita felekezeti anyakönyvek szerint Deutsch Ida apai nagyapja, Deutsch József 1809-ben született a Veszprém megyei Szilasbalháson (ma Mezőszilas), 1893. április 13-án 84 éves korában halt meg Budapesten.⁵ Szegény falusi ember volt, aki vándorkereskedőként szerzett magának vagyont. Emlékei szerint fiatal gyermekként kis ládikával az oldalán faluról falura járt, miközben fűzöt, pántlikát, gombot és több efféle ap-

-
- 3 Konrád Miklós: Wahrmann Mór és gyermekei. Adalék a dualizmus kori zsidó nagypolgárság történetéhez. *Történelmi Szemle*, 2012. 441–468. A zsidó asszimilációról és a hazai nagypolgárság történetéről bővebben lásd Konrád Miklós: Vallásváltás és identitás. A kitért zsidók megítélésének változásai a dualizmus korában. *Századok*, 2009/3. 593–636; Hanák Péter: A lezáratlan per. A zsidóság asszimilációja a Monarchiában. In: Uő. (szerk.): *Zsidókérdés, asszimiláció, antiszemitizmus*. Budapest: Gondolat, 1984. 355–379; Karády Viktor: Zsidó identitás és asszimiláció Magyarországon. (Marjanucz László interjúja.) *Mozgó Világ*, 1988/8. 26–49; Kovács András: Az asszimilációs dilemma. *Világosság*, 1988. 605–612; Varga László: A hazai nagyburzsoázia történetéből. *Valóság*, 1983. március 1. 75–88.
 - 4 Györgyey Illésné emlékének felidézésére korábban a község helytörténésze, Bihari József (1933–2022) vállalkozott, aki műveiben rendszeresen foglalkozott a Györgyey család történetével, mély hatást gyakorolva a téma iránti érdeklődésem kialakulására. A jelen munka egy tágabb kutatás részét képezi, amely „Egy sikeres zsidó integrációs kísérlet: a Tafler-Györgyey család a polgári kor Magyarországn” című doktori disszertáció elkészítését szolgálja. Az életút feltárásához többféle forrástípust használtam fel: levéltári források, sajtóanyag, a Györgyey család megőrzésében lévő dokumentumok és fényképek. Szóbeli forrásközlőm volt Györgyey Illésné unokája, Györgyey János, aki személyes emlékeinek közreadásával segítette a tanulmány megírását.
 - 5 Israelitische Kirche, Kirchengemeinde Pest, Sterberegister, 1892–1893, 53. Band, 203. lap.

róságot árulgatott. Egyik ilyen barangolása alkalmával talált ezüstpénz beváltásával alapozta meg későbbi vagyonát.⁶ Más forrás szerint lókereskedésből gazdagodott meg a Tolna megyei Zombán,⁷ ahol gőzmalmot is működtetett.⁸ Az 1880-as években a Szekszárd közeli Janya-pusztát bérelte.⁹ Felesége Justus Rozália 1884. május 13-án 72 évesen hunyt el Pusztá-tanyán.¹⁰ Házasságukból született gyermekek egyike Deutsch Ida édesapja, Deutsch Lajos volt, aki 1838-ban Zombán látta meg a napvilágot.¹¹ A vállalkozó szellemű férfiú sógorával, Haas Jakabbal társulva alapította meg a Haas és Deutsch céget. A szekszárdi országút építése volt az első nagyobb szabású üzletük, később hidakat, vasutakat és utakat építettek, majd részt vettek a Duna és a Tisza szabályozásában, a szegedi védőgát építésében.¹² Az 1890-es évek elejére a Haas és Deutsch cég Magyarország leghatalmasabb finanszírozó magánbankházává vált.¹³ A tulajdonosok tőkéjük egy részét földbirtokvásárlásba fektették,¹⁴ valamint Budapesten bérházépítésekbe kezdtek. Deutsch Lajos 1894-ben saját célra megvásárolta az Akadémia utca 3. szám alatti házat, amely valamikor Wodianer Rudolfé, később Batthyány Erzsébet grófnőé volt.¹⁵ A Haas és Deutsch cég az Egyesült Államokból meginduló pénzügyi vál-

6 Deutsch József emlékei szerint fiatal gyerkőc volt, amikor az út porában egy nagy ezüstpénzt talált. A nagy kincsnek látszó pénzdarabot a helyi plébánosnak adta el öt forintért, amiből a korábbinál nagyobb árukészletet tudott vásárolni magának. Ezután nagyobb ládában több mindent árulgatott a falvakban, amit növekvő haszonnal értékesített. Milliók forrása. *Tolna vármegye*, 1895. augusztus 25. 5.

7 A Haas és Deutsch-cég életéből. *Budapesti Hírlap*, 1895. augusztus 8. 6.

8 Gőzkazánok. *A Magyar Mérnök-Egyesület Közlönye*, 1868. 287.

9 Pusztai ünnepély. *Tolnamegyei Közlöny*, 1883. június 17. 4.

10 Halálozások. *Fővárosi Lapok*, 1884. május 16. 763.

11 Israelitische Kirche, Kirchengemeinde Pest, Sterberegister 1895, 55. Band, 115. lap. Deutsch Lajos testvéreit édesapja gyászjelentéséből ismerhetjük meg: özv. Hirsch S.-né született Deutsch Anna, Haas Jakabné született Deutsch Teréz, Kohn Lipótné született Deutsch Janka, Deutsch Sándor, dr. Wiesel Jakabné született Deutsch Sarolta, Deutsch J. Józsefné született Deutsch Mária, Leopold Rudolfné született Deutsch Fanny, Deutsch Zsigmond. Deutsch József úr. *Magyar Hírlap*, 1893. április 16. 10.

12 A meggyilkolt milliomos Deutsch Lajos. *Pesti Hírlap*, 1895. augusztus 9. 4.

13 Haas és Deutsch. Egy negyvenmilliós vagyon regényének utolsó fejezete. *Magyar Hírlap*, 1936. január 19. 4.

14 Torontál- és Bács megyében fekvő uradalmaik mellett Liptó- és Esztergom vármegyében voltak birtokaik, Tolnában haszonbér gazdálkodást folytattak. A Haas és Deutsch cég átalakulása részvénytársasággá. *Pesti Hírlap*, 1899. december 28. 12; ill. Németh József (szerk.): *Magyarország földbirtokosai*. Budapest: belussi Baross Károly, 1893. 399; ill. Rubinek Gyula (szerk.): *A magyar korona országainak mezőgazdasági statisztikája II*. Budapest: Országos Magyar Kir. Statisztikai Hivatal, 1897. 8, 118.

15 A Wodianer-palota. *Magyarság*, 1934. november 11. 36.

ság miatt ment tönkre az 1890-es évek közepén.¹⁶ Ekkor Deutsch Lajos élete is tragikus véget ért, 1895. augusztus 7-én egyik elbocsátott alkalmazottja meggyilkolta.¹⁷

Deutsch Ida anyai nagyapja, Csillag Gábor 1815-ben született Kecskeméten, majd 1893. november 18-án 78 éves korában halt meg Budapesten.¹⁸ Az 1860-as években mezőgazdasági termékekkel,¹⁹ lábasjóságokkal üzletelt,²⁰ emellett haszonbér gazdálkodást folytatott a Fehér megyei Pázmándon.²¹ Az 1870-es évektől már többnyire építési vállalkozóként jelent meg a fővárosi lapokban.²² 1870-ben a családi otthont jelentő Király utca 55. szám alatti régi egyemeletes lakóház helyére²³ díszes háromemeletes épületet emeltetett.²⁴ A gyarapodó vállalkozó virilistaként a főváros közgyűlésében is helyet kapott.²⁵ 1890-ben a fia esküvőjéről hírt adó *Egyenlőség* című zsidó hetilap mint Szabolcs megyei földbirtokost említette meg.²⁶ Felesége, Schweiger Regina 1822-ben született Kecskeméten, majd 1893. november 3-án halt meg Budapesten.²⁷ Házasságukból származott gyermekek egyike volt Deutsch Ida édesanyja, Csillag Aranka.²⁸

Deutsch Lajos 1868. október 18-án Pesten feleségül vette Csillag Gábor 18 éves lányát, Arankát.²⁹ Párkapcsolatukból született e történet fősze-

16 Haas és Deutsch. Egy negyvenmillió vagyonszerzésének utolsó fejezete. *Magyar Hírlap*, 1936. január 19. 4. Az Amerikából meginduló pénzügyi válságról bővebben ld. Surányi-Unger Tivadar: *A gazdasági válságok történetének vázlata 1920-ig*. Budapest: Szent István Társulat, 1921. 68–69.

17 Gylkosság a fővárosban. *Pesti Napló*, 1895. augusztus 8. 5–6.

18 Israelitische Kirche, Kirchengemeinde Pest, Sterberegister, 1893, 53. Band, 298. lap. 1820-ban Kecskeméten 55 családban 243 zsidó személy élt. A családfők közül 10 magyar nevet viselt, ami meggyökerezett régi magyarságukra vall. Ujvári Péter (szerk.): *Zsidó Lexikon*. Budapest: 1929. 458. Csillag Gábor kecskeméti kereskedőről elsőként 1846-ból van tudomásunk, amikor Petőfi Sándor édesapjával, Petrovics Istvánnal kötött megáldást. Szappanos Balázs: Petőfi-járás: Dömsöd. *Könyvtáros*, 1984. május 1. 293.

19 Megsemmisítés. *Sürgöny*, 1864. július 7. 4.

20 Eladó juh-nyáj. *Pesti Napló*, 1865. október 8. 4.

21 Eladó lábas-jóság. *Pesti Napló*, 1866. április 14. 4.

22 Fővárosi ügyek. *Az Építési Ipar*, 1885. május 10. 195.

23 Építészeti terv. Budapest Főváros Levéltára, HU BFL XV.17.b.312 – 202/1862

24 Építészeti terv. HU BFL XV.17.b.312 – 313/1870; ill. Rövid hírek. *Fővárosi Lapok*, 1870. március 29. 262.

25 Fővárosi legtöbb adót fizetők. *Pesti Hírlap*, 1885. szeptember 24. 2; ill. Fővárosi ügyek. *Pesti Hírlap*, 1880. december 23. 3.

26 Eljegyzések és esküvők. *Egyenlőség*, 1890. április 18. 10.

27 Isoh-ehasuvoh. *Egyenlőség*, 1893. november 10. 10.

28 Csillag Gáborné gyászjelentésében megemlített többi gyermeke: Boschán Jakabné született Csillag Berta, Heidelberg Mórné született Csillag Kornélia, Béla, Kálmán, Antal, Popper Károlyné született Csillag Etelka. Halálozások. *Pesti Hírlap*, 1893. november 5. 14.

29 Israelitische Kirche, Pest, Neológ, Heiratsregister, 1868–1871, 42. Band, 17. lap.

replője, Ida 1869. augusztus 21-én,³⁰ majd testvérei, Adrienne 1871. november 20-án,³¹ és Tibor 1874-ben.³² Deutsch Ida születési dátuma valójában bizonytalan. Az anyakönyv bejegyzésétől eltérően ugyanis a személyi okmányokban augusztus 21. helyett 20-a szerepel születésnapként. A családi emlékezetben is úgy maradt meg, hogy Ida születésnapját augusztus 20-án tartották, amire nincs magyarázat.³³

Györgyey Illésné Deutsch Ida
Györgyey János magántulajdona

Csillag Gábor örökösei 1897-ben a Király utca 55. szám alatti lakóház helyére a „Lajos udvar”-ként elhíresült négyemeletes épületet emeltették, amely a Kertész utca 50. szám alatt továbbra is a család otthona maradt.³⁴ A testvérek közül Adrienne 1893-ban Schoenberg (Szécsi) Ferenc fővárosi ügyvédhez és íróhoz ment feleségül.³⁵ A családnevét

30 Israelitische Kirche, Pest, Neológ, Geburtsregister, 1868–1871. 8. Band, 163. lap.

31 Israelitische Kirche, Pest, Neológ, Geburtsregister, 1868–1871. 8. Band, 418. lap.

32 Dénes Tibor. *Pesti Hírlap*, 1930. október 4. 8.

33 Egy fennmaradt igazolványkép hátulján, az 1944-ben kiállított svéd menlevélen, a születésnap ünnepségeket megőrkítő fényképek hátsó feliratozásán és Deutsch Ida síremlékén egyaránt 1869. augusztus 20-a szerepel születési dátumként. A dokumentumokat Györgyey János őrizte meg.

34 Jóváhagyásra ajánltatnak. *Építő Ipar*, 1897. január 13. 17. Némely híradások tévesen Deutsch Lajos tulajdonaként emlékeznek meg az ingatlanról, valójában azt Csillag Gábor örökösei építették. Az utolsó Habsburg-ház. *Népszabadság*, 1996. április 23. 9.

35 Esküvő. *Egyenlőség*, 1893. március 10. 13.

Dénesre változtató Tibor előbb a Magyar Élet és Járadék Biztosító Intézet vezérigazgatója,³⁶ majd a Laboratórium Védőoltóanyagok Termelésére Részvénytársaság alelnöke lett.³⁷ A fővárosi lapokban olykor a nagy kártyacsaták résztvevőjeként is szerepelt.³⁸ A gyerekek 1925-ben veszítették el édesanyjukat.³⁹

Leánykor és családalapítás

Deutsch Ida középiskolai tanulmányait Budapesten, a Magyar Királyi Állami Felsőbb Leányiskola és Leánygimnáziumban végezte.⁴⁰ A szélesebb nyilvánosság előtt az édesapja által szervezett bálon, ragyogó pompa és külsőségek közepette mutatkozott be, amiről később a *Magyar Hírlap* így emlékezett meg: „Egy időben az egyik házban nagy lakást tartott Deutsch Lajos és mikor az idősebb kisasszony lányát bemutatta az első házi bálon, ez a bál negyvenezer forintjába került. A selyemdrapériát, amivel a falakat bevonták, egyenesen a lyoni gyárból rendelték meg, a nagy estély virágszükségletét pedig Nizzából. Az urak táncrendje egy-egy nagyszerű arany cigarettatárcához volt fűzve, a nőké gyémánttal díszített elefántcsont legyező volt.”⁴¹ Deutsch Ida 1889. szeptember 17-én ment feleségül a jómódú földbirtokos nagyvállalkozóhoz, Györgyei Illéshez.⁴² Az előkelő vendégek sokasága előtt megrendezett esküvő részleteiről az *Egyenlőség* számolt be: „Fényes esküvő ment végbe kedden, a Dohány utcai izraelita templomban. Györgyei Illés, tápiógyörgyei nagybirtokos vezette oltárhoz Deutsch Ilka kisasszonyt. Az esketést dr. Kohn Sámuel és Friedmann főkántor végezték. A templomot zsúfolásig megtöltő közönség közt a kereskedelmi, mérnöki és birtokos körök voltak nagy számmal képviselve. Ott voltak az esküvőn többek közt: Sváb Károly főrendiházi tag, Berczik Árpád, Nedelkovics Döme, Lánczy Leó, stb. továbbá Gecse Endre tápiógyörgyei plébános s az uradalmi tisztikar

36 Kivonat a magyarországi kereskedelmi cégjegyzékből. *Központi Értesítő*, 1901. február 3. 188; ill. A Magyar Élet és Járadékbiztosító Intézet. *Élet*, 1913. december 21. 1665.

37 Laboratórium védőoltóanyagok termelésére rt. *Magyar Pénzügy Compass*, 1923–1924. 1061.

38 Nagy kártyacsaták. *Pesti Hírlap*, 1914. március 8. 14.

39 Minden különös értesítés helyett. *Pesti Hírlap*, 1925. április 19. 18.

40 *Iskolai Értesítő*k. Budapest – Magyar Kir. Állami Felsőbb Leányiskola és Leánygimnázium. Budapest, 1881. 50.

41 Haas és Deutsch. Egy negyvenmilliós vagyon regényének utolsó fejezete. *Magyar Hírlap*, 1936. január 19. 4.

42 Israelitsche Kirche Budapest, Neológ, Heiratsregister, 1888–1890, 37. Band, 151.

élén Beke Károly uradalmi főszámvevővel. Az esküvőt lakoma követte s annak végeztével a fiatal pár különvonaton tápiógyörgyei birtokára utazott.”⁴³

Deutsch Ida férje, Györgyei Illés 1859. október 16-án született Pesten.⁴⁴ Apai részről a dúsgazdag zsidó nagyvállalkozó és földbirtokos Tafler család tagja volt.⁴⁵ Édesapja, Tafler Adolf jórészt vasútépítési vállalkozóként szerezte vagyonát.⁴⁶ Az 1860-as években Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében Tápiógyörgyén, Tápiószelén és Farnoson, Jász-Nagykun-Szolnok vármegyében Jászkiséren vásárolt birtokokat,⁴⁷ amelyek területe meghaladta a 14 000 kat. holdat.⁴⁸ A központot Tápiógyörgyén építette ki, ez magyarázhatja, hogy 1881-ben „Györgyei”-re magyarosította nevét négy gyermekével együtt, akik 1906-ban az „y” végződés használatára is engedélyt kaptak.⁴⁹ Györgyey Illés édesanyja Schosberger Amália, tornyai Schosberger Simon Vilmos és Sachs Regina lánya volt.⁵⁰ A vagyonos kereskedő család férfitagjai az első nemesi, majd bárói címmel kitüntetett izraelita vallású személyek voltak Magyarországon.⁵¹ Györgyey Illés a birtok igazgatása mellett nagyvállalkozóként tevékenykedett. Tőkéje jelentős részét ipari részvénytársaságokba és pénzintézetekbe

43 Fényes esküvő. *Egyenlőség*, 1889. február 22. 11.

44 Israelitische Kirche, Pest, Neológ, Geburtsregister, 1858–1862. 5. Band, 111. lap.

45 A Tafler családról bővebben ld. Vörös Károly: *Budapest legnagyobb adófizetői 1873–1917*. Budapest: Akadémiai, 1979. 126–128.

46 Társvállalkozóként többek között részt vett a Kassa-oderbergi vasút építésében. Kassa-oderbergi vasút. *Vasúti és Közlekedési Közlöny*, 1873. július 10. 221.

47 Issekutz László ügyvéd iratai. Györgyey Illés és örökösének birtokügyei (a továbbiakban: Issekutz). HU BFL XIV.4.

48 A Tápió-vidék falvaiban létrejött nagy terjedelmű birtokról Tafler Adolf halálát követően az 1897. évi gazdacímertárból nyerhetünk adatokat. Ebből kiderül, hogy Adolf fia, Illés Tápió-Györgyén 5672, édesanyja Tápiószelén 2306, ő maga pedig Farnoson további 1080 kat. holdat birtokolt, s így a két személy tulajdonában összesen 9058 kat. hold mennyiségű terület állt. Az Illés testvérére, Miklósról íratott jászkiséri birtok 5350 kat. holdat tett ki. Rubinek, 1897. 51, 220–221.

49 Névváltoztatások. *A Hon*, 1881. június 8. 2; ill. Névváltoztatások. *A Hon*, 1881. június 27. 2. A családtagok 1906-tól Y végződéssel írhatták a nevüket, amit a 113957/905 sz. belügyminiszteri leirat engedélyezett.

50 Necrolog. *Pesti Napló*, 1876. november 13. 2.

51 Az első izraelita vallású nemesi, illetve bárói cím birtokosai a Schosbergerek voltak. Az 1783-óta Pesten élő, Nyitra megyéből beköltözött Lázár 1801-ben kapott toleranciát. Az 1833-ban már itt született legkisebb fia, Simon Vilmos 1863-ban kapott nemesi címet tornyai predikátummal. 1890-ben Simon Vilmos legidősebb fia, Zsigmond kapott bárói címet, majd 1907-ben az akkor már elhalt öcs, Henrik fiai is (Lajos és Rezső) bárók lettek. A témáról bővebben ld. Kövér György: A Schosberger-klán. In. Uő: *A felhalmozás íve*. Budapest: Új Mandátum, 2002. 47–52.

fektette.⁵² A közéletben is szerepet vállalt, a Pest megyei törvényhatósági bizottmány virilistájaként,⁵³ valamint a Pest megyei Munkapárt tagjaként.⁵⁴ Györgyeyék jótékonykodó, lakóhelyük közéletében és hitéletében aktívan résztvevő család voltak. A katolikus *Historia Domus* bővelkedik a hálálkodó sorokban az uraságtól kapott támogatásokért, de a képviselőtestület jegyzőkönyveiben is hasonlóak olvashatók.⁵⁵

Az ifjú pár eleinte Tápiógyörgyén a birtok egykori tulajdonosának otthonaként szolgált Bencsik-kúriában lakott, amelyet később lebontottak.⁵⁶ A település központjában ma is megtalálható kastélyt Györgyey Illés építtette 1890–1892 között.⁵⁷ A francia barokk elemekkel gazdagon díszített eklektikus, kétszintes épület és az azt körülvevő 20 holdas angol típusú park a családi otthon megteremtése mellett az úri reprezentációt is biztosította. A család azonban kétlaki életet élt. A téli hónapokat Budapesten töltötte a férj által egészében megörökölt Andrassy út 46. szám alatti bérházban,⁵⁸ illetve az egyharmad részben Deutsch Ida tulajdonába került Kertész utca 50. szám alatti épületben.⁵⁹

52 A fővárosi ipartársulatok közül igazgatósági tagja volt többek közt a Kőszénbánya- és Téglagyár Társulatnak, a Magyar Gőztégla-, Cement- és Gipszgyárak Részvénytársaságnak, az Egyesült Építő- és Ipar Részvénytársaságnak, a Máramarosi Faipar Részvénytársaságnak. *Budapesti Czim- és Lakjegyzék*, 1898. 368–371; 1901–1902. 399. A témáról bővebben ld. Németh Csaba: Táfler Adolf a sokoldalú üzletember. *Történeti Tanulmányok* 31, Debrecen, 2023. 73–86.

53 Megyék és városok. Törvényhatósági élet. *Pesti Hírlap*, 1909. november 30. 9.

54 A nemzeti munkapárt Pest megyében. *Pesti Napló*, 1910. március 20. 3.

55 Bihari József – Kucza Péter: *Tápiógyörgye Anno. Képes történelem*. Tápiógyörgye: Tápiógyörgye Község Önkormányzata, 2014. 52–55. Táfler Adolf 1870-ben 200 forinttal segítette a tápiógyörgyei Szent Anna templom orgonájának javíttatását. Tápiógyörgyei római katolikus plébánia: *Domus Historia*, 1870. Györgyei Illés 1884-ben 200 forinttal és 700 darab téglával járult hozzá a tápiógyörgyei Szentháromság szobor elkészítéséhez. Tápiógyörgyei római katolikus plébánia: *Domus Historia*, 1884. 1890-től évente facsemetéket ajánlott fel az utak fásítására. MNL PML V.1129. Ca.1. Tápiógyörgye Községi képviselőtestület jegyzőkönyve, 1890. március 22. 1895-ben felajánlotta az uradalom artézi kútjának tiszta ivóvizét a község lakosságának fogyasztására. MNL PML V.1129. Ca.1. Tápiógyörgye Községi képviselőtestület jegyzőkönyve, 1895. december 28.

56 Borovszky Samu: *Magyarország vármegyéi és városai. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye*. 1. kötet. Budapest: Országos Monografia Társaság, 1910. 141.

57 Józsa István: A Györgyey kastély és kastélypark rövid története. In: Bihari József (szerk.): *Györgyey Kalendárium*, 1996. 275–277; ill. Németh István Gergely: *A Györgyey-kastély története*. Kézirat, 1996. Tápiógyörgye Községi Könyvtár gyűjteményében.

58 Tulajdoni lap. HU BFL XV.37.c - 3518 - 28873; ill. Az Andrassy út 46. szám alatti házat Györgyey Illés az utódok nélkül maradt lánytestvérétől, Györgyey Irmától örökölte, aki végrendeletében hagyta rá. Sváb Gyuláné Györgyei Irma végrendelete. HU BFL VII.192 - 1911-0727.

59 Tulajdoni lap. HU BFL XV.37.c - 13953 - 34083.

Györgyey Illés és Deutsch Ida házasságából hat gyermek született. Elsőként 1890. június 24-én Adolf,⁶⁰ majd 1892. május 10-én a hatévesen elhalálozott Miklós,⁶¹ 1893. július 20-án Klára,⁶² 1895. augusztus 10-én Flóra,⁶³ 1899. január 25-én Amália,⁶⁴ végül 1900. december 3-án Lajos.⁶⁵ A szülők nagy hangsúlyt fektettek gyermekeik iskoláztatására. A lányok Budapesten többek között az Országos Nőképző Egyesület Veres Pálné Leánygimnáziumában végezték középiskolai tanulmányaikat.⁶⁶ Ezután Amália és Klára a Steinitz Elza Zeneiskola növendéke lett.⁶⁷ Flóra és Klára a Budapesti Tudományegyetemen bölcsészetet is hallgatott.⁶⁸ A két fiú ugyancsak a fővárosban kezdte tanulmányait. Adolf a Trefort utcai gimnáziumba járt, majd 1915-ben jogi doktorátust szerzett. Lajos a bonni gazdasági főiskola hallgatója lett, ahol 1927-ben doktorált.⁶⁹ A szülők és gyermekeik mozgásigényének kielégítését részben a Budapesti Korcsolyázó Egylet szolgálta.⁷⁰ Az ifjak közül elsőként 1918-ban Klára ment férjhez Nagyecséri Kánitz Lászlóhoz, az Angol-Magyar Bank későbbi vezetőjéhez.⁷¹ Flóra 1919-ben Frankl Frigyes gyárigazgatóval kötött házasságot.⁷² Amália Gottlieb Herbert brünni gyároshoz ment feleségül.⁷³ Adolf 1926-ban Deutsch Klárát, a Deutsch-féle Kőbányai Malátagyár Részvénytársaság vezérigazgatójának lányát vette el feleségül.⁷⁴ Lajos 1933-ban Schlichter Annieval, a Schlichter és Fuchs budapesti zománcáru gyár tulajdonosának lányával házasodott össze.⁷⁵

60 Tápiószele izraelita születési anyakönyv, 1886–1929. 19. lap.

61 Tápiószele izraelita születési anyakönyv, 1886–1929. 25. lap.

62 Tápiószele izraelita születési anyakönyv, 1886–1929. 30. lap.

63 Tápiószele izraelita születési anyakönyv, 1886–1929. 35. lap.

64 Tápiószele izraelita születési anyakönyv, 1886–1929. 39. lap.

65 Tápiószele izraelita születési anyakönyv, 1886–1929. 41. lap.

66 *Iskolai Értesítők, Budapest – Országos Nőképző Egyesület Veres Pálné Leánygimnáziuma*, 1911. 52.

67 *Iskolai Értesítők, Budapest – Steinitz Elza Zeneiskola*, 1916. 24.

68 *A Budapesti Királyi Magyar Tudomány Egylet almanachja*, 1917–1918. 264.

69 *A Budapesti Királyi Magyar Tudomány Egylet almanachja*, 1910–1911. 147; ill. Bihari József: Egy ezüstlakodalmi köszöntőhöz. *Györgyei Hírmondó*, 1991. július. 8–9.

70 *Budapesti Korcsolyázó Egylet Évi jelentése*, 1901–1902. 28; 1908–1909. 40, 48, 89.

71 Hymen. *Egyenlőség*, 1918. augusztus 3. 12. Apósa, Kánitz Dezső bankigazgató ecséri előnévvel kapott nemesi rangot, a család a háború után erre magyarosította a nevét. Ecséri Lilla: *Napló, 1944. Egy tizenhat éves kislány naplójának eredeti szövege*. Budapest: T-Twins, 1995. 7, 55. (A szerző hivatalosan y-al írta nevét)

72 Házasság. *Budapesti Hírlap*, 1919. január 28. 5. A több vállalkozásban is érintett Frankl Frigyes 1917-ben a Wertheimer és Frankl cég belfagya volt. Kivonat a magyarországi kereskedelmi cégjegyzékből. *Központi Értesítő*, 1917. március 25. 472.

73 Máli néni. *Népszabadság – PestVidék melléklet*, 2000. március 30. 35.

74 Házasság. *Budapesti Hírlap*, 1926. március 16. 8.

75 Minden különös értesítés helyett. *Pesti Hírlap*, 1933. március 10. 8.

Györgyey Illésné Deutsch Ida és családja
Györgyey János magántulajdona

Közéleti tevékenység, felekezeti közéleti jótékonykodás

Deutsch Ida élénk közéleti tevékenységet és jótékonykodást folytatott, ami a 19. század végére elfogadott jelenséggé vált a magyarországi zsidó női társadalomra nézve.⁷⁶ Ez részben sport, kulturális és egészségügyi szervezetekben vállalt tagságában mutatkozott meg. A már említett Korsolyázó Egylet mellett tagja volt a Magyar Iparművészeti Társulatnak,⁷⁷

⁷⁶ A 19. század végén a zsidó nők leginkább szociális munkásként és jótékonyági tevékenységek aktivitáiként jelentek meg a közéletben. A politikai pályán a cionista, szociáldemokrata, valamint később a kommunista és feminista mozgalmak nyitottak utat számukra. Pető Andrea: A „fiúnak nevelt lányok” és a tikkun olam szerepe a magyarországi zsidó nők politikai szerepvállalásában. In: Toronyi, 2002. 78–79. A jótékonyági egyletekben való részvétel szinte kötelező foglalatossága volt a zsidó nagypolgár asszonyoknak, amelyekben osztoztak a hagyományos magyar elitből származó nőkkel. Konrád, 2002. 14. A pártolói tevékenység a legkülönbözőbb területekre terjedt ki, amibe belefért a műpártolás, tudományok, zene, sport stb. támogatása is. Haraszi György: Zsidó jótékonyosság és mecenatúra a századfordulón. In: Uő. (szerk.): *A két világ határán*. Budapest: Múlt és Jövő, 1999. 252–253.

⁷⁷ Új tagok. *Magyar Iparművészet*, 1901. 292.

az Uránia Magyar Tudományos Egyesületnek⁷⁸ és a Magyar Néprajzi Társaságnak.⁷⁹ 1928-ban belépett a Vöröskeresztbe.⁸⁰ Emellett aktív társasági életet élt. 1895-ben az Otthon Írók és Hírlapírók Körének estjén vett részt.⁸¹ 1907-ben a Magyar Nők estélyén tűnt fel.⁸² 1911-ben a Nőtisztviselők Országos Egyesülete farsangi mulatságán mutatkozott meg.⁸³

Mindezekén túl a zsidó felekezeti egyletek által szervezett eseményeken, bálokon, táncestélyeken is részt vett. 1891-ben az izraelita nőegylet által a VII. kerületi népkonyha javára rendezett táncestélyen jelent meg.⁸⁴ 1895-ben a nőegylet farsangi bálján jegyezték fel a nevét.⁸⁵ 1924-ben az Országos Magyar Izraelita Közművelődési Egyesület főiskolai hallgatóinak szokásos évi bálján tűnt fel.⁸⁶

Deutsch Ida jótékonykodása mindenekelőtt felekezeti szempontból semleges, emberbaráti tevékenységben öltött testet. 1892-ben az V. kerületi magyar királyi állami Berzsényi Főgimnáziumot támogató segélyegylet javára rendezett estélyen vett részt, ahol 1 forintot adakozott.⁸⁷ 1908-ban a VII. kerületi Magyar Királyi Állami Gimnázium támogatására szervezett hangversenyen adományozott 1 forintot.⁸⁸ 1914-ben előbb az Országos Anya- és Csecsemővédő Egyesületet támogatta 5 koronával,⁸⁹ majd a Magyar Méh fölhívására 5 kg mézet ajánlott fel a sebesült katonáknak.⁹⁰ Jótékonykodása Tápiógyörgye község önkormányzatának és intézményeinek támogatásában is megmutatkozott. 1896-ban a király és a királynő arcképét ábrázoló festményeket ajándékozott a község háza tanácsstermének díszítésére.⁹¹ 1921-ben az állami elemi iskola részére jutalmazási célokra adományozott 1070 koronát.⁹² 1922-ben 1500 koronát, valamint hazafias tartalmú levelezőlapokat és Magyarország térképeit

78 Tagdíjak és előfizetések. *Uránia - Népszerű tudományos folyóirat*, 1906. 192.

79 Magyar Néprajzi Társaság tagjegyzéke. *Ethnographia*, 1910. 389.

80 A Vöröskereszt alapító tagjai. *Pesti Hírlap*, 1928. november 16. 9.

81 Az Otthon harmadik estéje. *Pesti Napló*, 1895. február 11. 8.

82 Magyar Nők estélye. *Pesti Hírlap*, 1907. január 31. 11.

83 Nőtisztviselők művészestélye. *Világ*, 1911. január 15. 17.

84 Farsang. *Pesti Hírlap*, 1891. január 15. 5.

85 Az izraelita nőegylet bálja. *Budapesti Hírlap*, 1895. február 4. 4.

86 Mensa bál. *Pesti Hírlap*, 1924. január 29. 3.

87 *Iskolai Értesítők. V. ker. magy. kir. állami Berzsényi Főgimnázium*. Budapest, 1891. 83.

88 *Iskolai Értesítők, Budapest – VII. kerületi magy. kir. állami gimnázium*, 1908. 79.

89 Anyavédelem. *Világ*, 1914. szeptember 27. 17.

90 Magyar méhészek segítsége a sebesült katonáknak. *Magyar Méh*, 1914. november-december. 178.

91 Tápiógyörgye Községi képviselőtestület jegyzőkönyve, 1896. április 9. Pest Megyei Levéltár, MNL PML V.1129. Ca.1.

92 Köszönetek. *Hivatalos Közlöny*, 1921. május 16. 91.

adta karácsonyi ajándékként az állami elemi iskola szegény tanulóinak. Az iskola támogatásáért a vallás- és közoktatásügyi miniszter több alkalommal elismerését fejezte ki.⁹³ 1924-ben a tápiógyörgyei Szent Anna templom kertjében felállított Hősök szobrának avatási ünnepségére a környezet parkosításához felajánlotta kertészetének teljes személyzetét.⁹⁴ 1938-ban a család birtokán mélyszántással előkerült egyiptomi keresztény (kopt) eredetű 5. századi bronzmécses az ő jóvoltából került a Nemzeti Múzeum gyűjteményébe.⁹⁵

Az izraelita felekezeti intézmények támogatása

Deutsch Ida a pesti neológ izraelita hitközség tagja volt, amit a családi gyűjteményben megőrzött Dohány utcai templomjegyek igazolnak.⁹⁶ Vallási hovatartozása az izraelita felekezeti intézmények és társadalmi szervezetek támogatásában is megnyilvánult. 1896-ban koszorúmegváltás címén dr. Heumann Ignác elhunyt alkalmából a Nyíregyházi Izraelita Nőegylet részére 15 forintot adományozott.⁹⁷ 1897-ben az Országos Izraelita Tanítóképző Intézetet 10 koronával támogatta.⁹⁸ 1916-ban az Országos Izraelita Patronázs Egyesület gyermeknapja alkalmával adakozott 10 koronát.⁹⁹ 1941-ben Deutsch Artúr gyáros halálózásakor 50 pengőt adományozott a Pesti Izraelita Nőegyletnek.¹⁰⁰ Ugyanebben az évben a Pesti Izraelita Leányárvaház javára két alkalommal összesen 45 pengőt adományozott.¹⁰¹ 1943-ban két alkalommal összesen 55 pengővel segítette a Pesti Izraelita Nőegyletet.¹⁰² Az utóbbi szervezet társelnöki tisztségét is betöltötte.¹⁰³

93 Közlemények. *Néptanítók Lapja*, 1922. április 13. 53.

94 Tápiógyörgye Községi képviselőtestület jegyzőkönyve, 1924. október 22. MNL PML V.1129. Ca.6.

95 Dinnyés István: A Blaskovich testvérek régészeti tevékenysége. In: Gócsáné Móró Csilla (szerk.): *Blaskovich emlékkönyv. Pest Megyei Múzeumi Füzetek 1.* Szentendre: Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1993. 157.

96 A templomjegyek a nők részéről: 1. emelet jobb oldal, 56. pad, 7. ülés, ill. 2. emelet, bal oldal 88. pad, 11. ülés. A férfiak részéről: 41. pad, 5. ülés, ill. 93. pad 8. ülés. Györgyey János megőrzésében.

97 Koszorúmegváltás. *Nyírvidék*, 1896. március 8. 4.

98 *Iskolai értesítő. Országos Izr. Tanítóképző-intézet*, Budapest, 1899. 39.

99 Országos Izraelita Patronázs Egyesület. *Egyenlőség*, 1916. november 25. 21.

100 Adomány. *Újság*, 1941. december 2. 6.

101 Adomány. *Magyar Nemzet*, 1941. május 20. 7; ill. Adomány. *Újság*, 1941. június 1. 12.

102 Adomány. *Újság*, 1943. szeptember 21. 6; ill. Adomány. *Újság*, 1943. október 30. 6.

103 Nádor Jenő (szerk.): *Magyar zsidók naptára* 1942. Budapest: OMIKE-sajtócsoport, 1942. 372.

Györgyey Illés felesége a tápiógyörgyei neológ zsidó közösség vallási életében is aktívan részt vett.¹⁰⁴ A községben 1883-tól működött bizonyíthatóan zsidó imaház.¹⁰⁵ Az épület azonban nem sokáig tölthette be funkcióját, mivel 1895-ben a hitközség új templom számára kért építési telket a község vezetésétől, amit a képviselőtestület megadott.¹⁰⁶ A zsinagóga építésének költségeit Deutsch Ida és családja vállalta magára.¹⁰⁷ Még abban az évben, közvetlenül a nagyünnepek előtt sor került az épület felavatására. Az *Egyenlőség* tudósítása szerint a Haas és Deutsch család és főként asszonyai adakozásának köszönhetően emelt zsinagógát a család tagjai és nagy ünneplő közönség jelenlétében adták át hivatásának.¹⁰⁸

Deutsch Idának a zsidó vallás iránti elkötelezettsége Lichtenstein Ignác tápiószelei rabbi körül kiobbant botrány során is megmutatkozott. A tápiószelei hitközség az 1890-es években egy feltűnést keltő eset kapcsán vált országszerte ismertté. A keresztény hitet terjesztő

-
- 104 Tápiógyörgyén az első izraelita vallású családról 1767-ből van tudomásunk. Dr. Vajda Béla: Az abonyi zsidók történetéhez. *Magyar-Zsidó Szemle*, 1897. 163. 1880-ban 108, 1910-ben 110, 1920-ban 66, 1930-ban 74, 1941-ben 30 zsidó élt a községben. Dr. Kepecs József (szerk.): *A zsidó népesség száma településekenként (1840–1941)*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal, 1993. 228. A tápiógyörgyei zsidó hitközség neológ irányzatáról ld. Komoróczy Géza (szerk.): *Magyarországi zsidó hitközségek 1944. április. A Magyar Zsidók Központi Tanácsának összeírása a német hatóságok rendelkezése nyomán*. Budapest: MTA Judaisztikai Kutatócsoport., 1994. 694. A tápiógyörgyei zsidó közösség történetéről bővebben ld. Bihari József: A györgyei zsidóság betelepüléséről és sorsáról. In: Uő. (szerk.): *Györgyei Kalendárium*. Tápiógyörgye: Tápiógyörgye Község Önkormányzata, 1996. 180–203.
- 105 Tápiógyörgyén a régi zsidó imaház a 154. szám alatti beltelken, a mai Táncsics út mentén lévő telken állt, amelynek tulajdonosa Hoffer Terézia volt. MNL OL No. 618/1. Tápiógyörgye (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye [S 79 - No. 618/1.]
- 106 A kérés teljesítéseként az aszódi (?) Vendel és Prónay Dezső báró beltelke közötti részen a község közös tulajdonát képező területből 250 négyszögölt osztott ki a képviselőtestület. Tápiógyörgye Községi képviselőtestület jegyzőkönyve, 1895. március 14. MNL PML V.1129. Ca.1.
- 107 A zsinagóga építéséhez a terv megvalósítója mellett, dr. Szécsi Ferenczné, Popper Istvánné szül. Heidelberg, továbbá Deutsch Lajos és neje és annak nővérei, Popper, Károlyné, ifj. Heidelberg Mórné és Boschán Jakabné adakoztak. Deutsch Lajos családjáról. *Egyenlőség*, 1895. augusztus 23. 8.
- 108 A zsinagóga felavatásáról az *Egyenlőség* című lap számolt be részletesen: „A fölavató ünnepen ott voltak az alapvetők: özv. Györgyei Adolfné, Deutsch Lajosné, Györgyei Ilésné, ifj. Heidelberg Mórné és Szécsi Ferencz úrné. Újpest, Abony, Czegléd, Tápió-Szele, Tápió-Györgye és Budapest sok érdeklődő vendéget szolgáltattak az ünnepélyhez. Az új zsinagóga kapuit Teszár László, járási főszolgabíró nyitotta meg, rokonszenves szép szavakkal méltatván az istennek tetsző szép alkotást. Ünnepi beszédet, szívhez szólót, tartalmasat, az abonyi főrabbi, Vajda Béla dr. mondott. Az ünnepélyen hazafias dalokat is énekeltek. Avatás után a györgyei hitközség elnökénél, Hoffer Sámuelnél társas vacsora volt, melyen Vajda dr. az első felköszöntővel a királynak áldozott.” A györgyei zsinagóga. *Egyenlőség*, 1895. szeptember 27. 11.

Lichtenstein Ignác rabbi *Judentum und Christentum* címen füzetet adott ki az alábbi mottóval: „Kinek a zsidó vallás nehéz, keresse üdvét Jézus kebelén.”¹⁰⁹ Írása hatalmas vihart keltett, felszólították tanai visszavonására, amire azonban ő nem volt hajlandó.¹¹⁰ Az *Egyenlőség* szerint a füzet eljutott Tápiószele vidékének „előkelő gondolkodású, nagyneveltségű úrnőjéhez”, Györgyey Illésné Deutsch Idához, aki magyarra fordította és több példányban lemásoltatta az említett brosúrát, majd eljuttatta a tápiószelei hitközség tagjaihoz, hogy felhívja a figyelmüket a rabbi működésének veszélyeire.¹¹¹ Lichtenstein Ignác a történetek után 1892-ben lemondott állásáról.¹¹²

Az özvegy nagymama a család összetartó ereje

Deutsch Ida 31 évnyi házasság után viszonylag korán elveszítette férjét, aki 1920. május 2-án 60 éves korában halt meg.¹¹³ Györgyey Illés 1918-ban írt végrendeletében meghagyta, hogy örökségéből mind az öt gyermekének egyenlő arányban kell részesülnie. A tulajdonában lévő birtokot két fiára hagyta azzal a feltétellel, hogy az őket megillető ingóságokból és készpénzből a lányok birtokrészét három éven belül fizessék ki. Ezen kívül feleségére íratta minden ingó és ingatlan vagyonának hasznélvezeti jogát.¹¹⁴ Hasonlóan járt el Illés testvére, László, aki gyermektelen lévén, bátyjának halála után unokaöccseinek ajánlkozta az őt megillető birtokrészt, azzal a feltétellel, hogy a lányoknak fizessenek 350 000 koronát.¹¹⁵ Mivel a két fiú nem tudott a feltételeknek eleget tenni, az öt testvér 1923-ban osztályos egyezséget kötött. Ebben kijelentették, hogy a birtokot egymás között egyenlő arányban elosztják, azonban édesanyjuk hasznélvezetének fennmaradásáig az egész

109 Ujvári Péter (szerk.): *Zsidó Lexikon*. Budapest: A Zsidó Lexikon kiadása, 1929. 881–882.

110 A tápiószelei rabbi és az ő hitközsége. *Egyenlőség*, 1891. október 23. 8.

111 A tápiószelei csodarabbiról. *Egyenlőség*, 1892. augusztus 19. 11.

112 A tápiószelei rabbi egy ténye, melyet mi is helyeslünk. *Egyenlőség*, 1892. szeptember 9. 10. Lichtenstein Ignácról bővebben ld. Kovács Ábrahám: *The History of the Free Church of Scotland's Mission to the Jews in Budapest and its Impact on the Reformed Church of Hungary 1841–1914*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2006. 239–241; Konrád Miklós: *Zsidóságon innen és túl. Zsidók vallásváltása Magyarországon a reformkortól az első világháborúig*. Budapest: MTA BTK TTI, 2014. 570.

113 Györgyey Illés síremlékének felirata alapján; ill. Halálozás. *Nimród*, 1920. június 1. 94.

114 Issekutz, I. Györgyey Illés végrendelete 1918. HU BFL XIV.4.

115 Issekutz, I. Családi megállapodás 1920. HU BFL XIV.4.

hagyatékra nézve vagyonközösségben maradnak.¹¹⁶ A család idillikus egységét kifejező vagyonközösség azonban nem tartott sokáig. Az örökösök 1928-ban újabb osztályegyezséget kötöttek, függetlenül az addig egybetartozó birtokrészeket. A gyermekek abban is megállapodtak, hogy édesanyjuknak 1929. január 1-től évente 65 000 pengő évi életjáradékot fizetnek, az összeget egymás között egyenlő arányban felosztva.¹¹⁷

*A tápiógyörgyei Györgyey kastély
Györgyey János magántulajdona*

Miután a gyerekek megházasodtak, elköltöztek a kastélyból. Flóra és Klára Budapesten alapítottak családot. Amália 1924-től férje cseh-szlovákiai otthonában, Brünnben élt, majd férjével és gyermekeivel együtt 1939-ben Angliába költözött. Adolf egy családi vitát követően családjával együtt előbb Farnosra költözött, ahol a Matolcsyaktól bérelt házat, amíg apósa meg nem vásárolta számukra a tápiószelei Dubraviczky-kú-

116 Issekutz, I. Hagyatéktárgyalási jegyzőkönyv 1923. HU BFL XIV.4.

117 Issekutz, III. Györgyey család. 1928. november 4-i osztály megállapodás és előmunkálatai. HU BFL XIV.4.

riát.¹¹⁸ A kastélyban Lajos maradt a leghosszabb ideig, aki 1933-ban a parkban felépített „kiskastélyba” költözött, amit édesanyjától kapott nászajándékba. A fiú unokák egyike, Györgyey János szerint „ő lehetett a nagymama legkedvesebb gyermeke.”¹¹⁹

A kastély egyedüli állandó lakója Deutsch Ida maradt, aki a téli hónapokat továbbra is Budapesten, az Andrássy út 46. szám alatti házban töltötte.¹²⁰ Férje halála után mindig feketében járt, amit a családi emlékezet mellett az őt ábrázoló fényképek és egy 1930-ban készített mozgófilm is tanúsítanak.¹²¹ A család szétszóródott tagjai ettől kezdve az ő születésnapján jöttek össze, Györgyey János emlékei szerint: „Ida nagymama születésnapját rendszerint a kastélyban ünnepeltük, de mindig egy nappal a nevezett dátum előtt. Ilyenkor harmincan ültünk az ebédlőben. Az asztalfőnél Ida nagymama foglalt helyet, aki mellett a társalkodónője, Baumann Zseni néni ült. Ő mindig szivarozott és bottal járt. Nem tudom, hogyan kerülhettek kapcsolatba. Egymás között németül vagy francia nyelven beszéltek. Az asztalnál utána következtek a gyerekek és házastársaik, majd a 12 unoka és Szőke Dezső tanár úr, aki apámat tanította. Ő köszöntötte fel először a nagymamát, majd a legidősebb gyermek, apám, akit a testvérei követtek. Később a nagykorúvá lett unokák is részt vettek a köszöntésben.”¹²² Deutsch Ida viszonylag hűvös és távolságtartó maradt az unokáival: „Ida nagymama elvárta, hogy kezet csókoljunk neki, ez mindig kötelező eleme volt a találkozásainknak. A kézcsók után nagymamának szólíthattuk, azonban túl sok csevegés nem zajlott közöttünk. Mi a nagymamánkkal jóformán nem is beszélünk. Arra sem emlékszem, hogy a lányunokákkal közvetlenebb lett volna. Igazi nagymama-unoka kapcsolat soha nem alakult ki közöttünk.”¹²³ A nagymamát unokáival együtt ábrázoló idillikus fényképek sem ábrázolják feltétlenül a valóságos viszonyt: „A fényképek nem a mai

118 Miután nagyapám meghalt, egy ideig apám vezette a gazdaságot. Emiatt egy per is keletkezett apám és Ida nagymamám között. Azt kellett eldönteni, hogy mennyi járandóság illeti apámat a birtok kezeléséért. A vita után költöztünk Farnosra. Interjú Györgyey Jánossal. Készítette: Németh Csaba, 2020. június 29.

119 A „kiskastély” valójában egy régi gépházból átalakított kúriaszerű épület volt. Issekutz, I. Gotlieb Herbertné Györgyey Amália. Ingatlan bejelentés az 1939. IV. tc. alapján. HU BFL XIV. 4; ill. Interjú Györgyey Jánossal. Készítette: Németh Csaba, 2020. június 29.

120 Interjú Györgyey Jánossal. Készítette: Németh Csaba, 2021. február 10.

121 A filmet Györgyey Lajos felesége, Schlichter Annie készítette 1930-ban. Bihari József: Györgyei emlékképek 1930–2012. *Faluújság*, 2013. március. 8.

122 Interjú Györgyey Jánossal. Készítette: Németh Csaba, 2020. június 29.

123 Interjú Györgyey Jánossal. Készítette: Németh Csaba, 2024. január 4.

szokásoknak megfelelően tömegével készültek, hanem kellő felkészülés után, szinte ünnepélyes módon lettek beállítva.”¹²⁴

Az özvegy nagymama széles látókörű, tanult, nagyműveltségű asszony volt, ami ez idő tájt ráillett a zsidó nagypolgárság nőtagjaira.¹²⁵ Szabadidejében rendszeresen olvasott. Az éppen aktuális olvasmányairól feljegyzéseket készített, naplót vezetett: „Az Andrássy út 46-ban megtaláltam Ida nagymama irodalmi naplóját. Az általa elolvasott könyvekről készített kivonatokat. Ez több nyelven – angol, francia, német és magyar – íródott. Mindig aszerint, amilyen nyelvű volt az író.”¹²⁶ Az irodalomhoz való vonzódása az Émile Zolával való levelezésében is megnyilvánult, ami a témával foglalkozó dr. Élthes Ágnes irodalomtörténeti kutatása által derült ki.¹²⁷

Kitartás az ősök vallása mellett

Deutsch Ida mély elkötelezettsége a zsidó vallás iránt élete végéig megmaradt. Az általa érzett vallásosság abban a nagypolgári körben, amelyhez tartozott, a legkevésbé sem volt általános, sőt kifejezetten ritkán fordult elő.¹²⁸ Unokája visszaemlékezése szerint: „Nagyanyám nagyon vallásos volt, gyertyagyújtás stb. Részt vett a Pesti Izraelita Nőegylet elnökségében. Kóserság nem volt téma, de azt hiszem betartották az előírásokat, mert én nem emlékszem sem disznóölésre, sem arra, hogy a gazdaságban disznótartás lett volna.”¹²⁹ Származása miatti üldöztetése a zsidótörvények által vette kezdetét. Ebből az időszakból maradt fenn a községi előljárárság által 1938. november 12-én kiadott községi

124 Interjú Györgyey Jánossal. Készítette: Németh Csaba, 2024. január 4.

125 A zsidó nagypolgári nők műveltség iránti igénye a gimnáziumi és egyetemi oktatásban való növekvő létszámukban, olvasottságukban és a szellemi újdonságok iránti vonzódásukban egyaránt tükröződött. Konrád, 2002. 16–18.

126 Interjú Györgyey Jánossal. Készítette: Németh Csaba, 2020. június 29.; a napló valójában két kötetből áll. Olyan szerzők műveinek kivonatát tartalmazza, mint Alfred de Musset, Honoré de Balzac, Friedrich Schiller, Johann Wolfgang von Goethe, Széchenyi István, Heltai Jenő, Nyugati László stb.

127 Dr. Élthes Ágnes 2019. április 8-án Györgyey Jánosnak írt levele alapján. Dr. Élthes Ágnes a Párizsi Sorbonne Nouvelle Egyetem által Émile Zola családi archívumának feldolgozását végző kutatócsoport tagjaként az íróhoz Magyarországról küldött levelek kutatásában vesz részt.

128 Konrád Miklós: *Zsidóságon innen és túl. Zsidók vallásváltása Magyarországon a reformkortól az első világháborúig*. Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2014. 50–52.

129 Interjú Györgyey Jánossal. Készítette: Németh Csaba, 2022. január 27.

bizonyítvány, ami Deutsch Ida 1889-óta meglévő tápiógyörgyei illetőségét igazolta.¹³⁰ A hátrányos megkülönböztetés részben a család tulajdonához tartozó ingatlanok állami kisajátításában mutatkozott meg. A birtokaprózódás régebben kezdődő folyamata „a zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról” szóló 1939. évi IV. törvénycikk életbelépésével gyorsult fel.¹³¹ Főképp ezután került sor több birtokrész eladására, kipurcellázására.¹³² A birtok végleges felszámolására az 1942. évi XV. törvénycikk hatálybalépésével került sor,¹³³ amikor egy miniszteri felszólítás arra kötelezte a tulajdonosokat, hogy a még meglévő ingatlanokat adják át az államnak.¹³⁴ Ezt követően Deutsch Ida végleg Budapestre költözött, ahol jó ideig az Andrássy úti lakásában tartózkodott. Ezt támasztja alá a Magyarországi Zsidók Szövetsége Lakáshivatalának 1944. június 20-án kiadott határozata, amelyben a következő olvasható: „Alulírott özv. Györgyey Illésné csillagviselésre kötelezett főbérlet bejelentem, hogy jelenleg a VII. kerület, Andrássy út 46. szám alatt a III. em. 16. sz. ajtóban lakom. A ház nem csillagos háznak minősül. Lakásom három szobából áll. A fent nevezett főbérletk megegyeztünk abban, hogy előbb megjelölt lakásainkat azonnali hatállyal elcseréljük és kérjük ennek tudomásul vételét.”¹³⁵ Deutsch Ida ekkor 74 éves volt.

130 Györgyey János megőrzésében.

131 1939: IV. tc. A zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról. Vértes Róbert: *Magyarországi zsidótörvények és rendeletek 1938–1945*. Budapest: PolgART, 2002. 44–66. A törvény 16. §-a kimondta, hogy „Zsidót az egyébként fennálló korlátozásokra való tekintet nélkül lehet összes mezőgazdasági ingatlanának tulajdonul vagy kishaszonbérlet céljára átengedésre kötelezni. Ezt a rendelkezést arra a mezőgazdasági ingatlanra is alkalmazni kell, amelyet a zsidó az 1937. évi december hó 31. napja után és a jelen törvények hatályba lépése előtt élők közötti vagy halál esetére szóló jogügylettel bárkire átruházott”. A témáról bővebben ld. Nathaniel Katzburg: *Zsidópolitika Magyarországon 1919–1943*. Budapest: Bábel, 2002. 125–142.

132 Issekutz, II. Paskomi parcellázási szerződések 1939–1944; Uő: II. Gotlieb Herbertné. Újmajor eladása; Uő: III. Gotlieb Herbertné. Hantosi eladás. HU BFL XIV.4.

133 Katzburg, 2002. 177–180.

134 Issekutz, III. Györgyey Lajos. Ingatlan bejelentés az 1939. évi IV. tc. alapján. HU BFL XIV.4.

135 Györgyey János megőrzésében.

Andrássy út 46. 1900 körül
[Wikimedia Commons](#)

A lakásnak a régiségei között fennmaradt az a naptárfüzet, amelyet Deutsch Ida vezetett mindennapi teendőiről. A bejegyzések az 1944. január 1. és július 15. közötti időszakot ölelik fel. Ebből kiderülnek rendszeres időtöltései, például a csütörtöki gyűlések,¹³⁶ a szombati templomlátogatások, a családtagok – Adrienne, Flóri, Ida, Klára, Dénes, Dodó, Lajos – látogatása, a barátnők – Ilka, Jenny, Olga, Zseni – fogadása, a közös ebédek és a séták a Jókai téren. Az év első három hónapjában még a társadalmi események, szórakozóhelyek felkeresésére való utalás is előfordul a bejegyzések között. Ezek szerint 1944. január 6-án a Vígszínházban, 30-án vallásos közjó előadáson,¹³⁷ február 3-án moziban, március 5-én a Royal Revűben járt közeli hozzátartozóival. Március 19. mellett a következő bejegyzés szerepel a naptárban: „a németek bevonulása éjjel,

136 A feljegyzésekből nem derül ki, milyen gyűlésekről volt szó.

137 Feltételezhetjük, hogy jótékonysági előadásra gondolt.

nyugtalan nap.” Másnap és harmadnap: „sehová.” Április 1-én azt írja, hogy „az este mindig Lajoséknál.” A bejegyzések április 6. után ritkulnak meg. Április 22-én csak annyit ír, hogy „Lajoskám!” Fiát ekkortájt már munkaszolgálatra hurcolhatták. Április 22-én Annie-nál bújik. Május 19-én a tápiógyörgyei zsidók Nagykátára való telepítését említi meg. Némi felüdülés érződik a május 28-i bejegyzésben, amelyben azt közli, hogy Olgával először ismét a Jókai téren járt. Július 6-án írta utolsó bejegyzését, ami érzelmi megrendüléséről tanúskodik: „Életem legszomorúbb napja, Flóri bevallotta, hogy 1938-ban kitért.”¹³⁸

Ekkorra család tagjainak többsége a túlélés reményében elhagyta őseinek vallását: „A családtagok mindegyike kikeresztelkedett, Ida nagymama mellett apám és mi voltunk azok, akik nem. Egyedül mi maradtunk meg az ősök hiténél, attól függetlenül, hogy nem vagyunk hívek.”¹³⁹ Deutsch Ida sokáig nem tudhatott gyermekei és unokái ilyen irányú cselekedeteiről. Klára nevű gyermekének 16 éves lánya, Ecséry Lilla naplót vezetett a vézskorszak ideje alatt, amelyben családja kitérését a nagymama szigorú elvárásaival való szembehelyezkedésként mutatta be: „Ennek az összes unokának a közös nagyanyja Dóra nagyanya (Deutsch Ida – szerk. megjegyzés). Ő nem tudja, hogy mi és a Fried család kitértünk, mert ha tudná, nagyon fájna a szíve, és ezért titkoljuk.”¹⁴⁰ Deutsch Ida mindannyiszor mély fájdalommal vehette tudomásul családtagjainak kitérését, amiről érzékletes képet nyújt a munkaszolgálatra hurcolt Lajos nevű gyermekének hozzá címzett levele: „Életem legszomorúbb születésnapján, 1944. augusztus 20. Drága jó Anyám! Nagyon köszönöm leveled. Kötelességemnek tartom neked tudatni, hogy a legutolsó frontcsoportból csak úgy tudtam kimaradni, hogy valaki, – kinek abszolút jóindulata irányomban csak most bizonyosodott be, mikor az életről volt szó – engem, mint római katolikust tüntetett fel. Ezáltal menekültem a majdnem bizonyos halálból. Viszont, hogy ez az illető bajba, illetve hamisításba ne keveredjen, megtörtént az áttérésem. Anniet és a gyerekeket is utasítottam ezek után, hogy térjenek ki. Tudom, hogy fájdalmat jelent neked, mégis úgy fogom fel, hogy inkább örülnöd kellene, mert életben

138 Györgyey János megőrzésében.

139 Interjú Györgyey Jánossal. Készítette: Németh Csaba, 2022. január 27.

140 Ecséry Lilla bevallotta római katolikus hitre tért át. A családtagok a személyiségi jogok megőrzése véget álnéven szerepelnek a nyilvánosságnak kiadott naplóban. A neveket maga a szerző írta át még életében. Ezek alapján Dóra nagymama valójában Deutsch Ida. A Fried család alatt Lilla egyik anyai nagynénjének családját kell érteni. Ecséry, 1944. 7–8.

maradhattam. Elég megpróbáltatás volt számomra az oroszországi kirándulás, semhogy kényszerhelyzettel dacoljak tovább. Kérlek, illeszkedjél be a mai helyzetbe. Kérlek, engedd meg nagykorú és sajnos erősen őszülő gyermekeidnek ezen a téren a szabadságot, mert elég sok bajt és veszélyt jelentett eddig is, hogy kitartottunk. Meghalni nem vagyok hajlandó családom miatt, sem azért mert a kényszerítő körülményeket nem tudod vagy nem akarod megérteni. Nagyon kérlek, ne túlozd el ezt a dolgot, nem éri meg a mai időkben felbolydulva izgulni és egészségednek is csak ártana a felesleges izgatás. Nagyon kérlek, drága jó Anyám légy megértéssel úgy Annie, a gyerekeink és az én irányomban, nem a formák fontosak manapság. Várom nagyon a leveledet és kérlek ezerszer önmagadra és az egészségedre vigyázz. Kezeidet csókolja nagyon szerető hű fiad, Lajos.”¹⁴¹ A zsidó nagypolgárság köreiből a kitéréssel szembeni Deutsch Ida által tanúsított mély ellenérzés és elutasítás szintén eseti jelenségnek számított. Ez a szintű nem tetszés és el nem ismerés ekkoriban már többnyire csak az ortodox családokat jellemezte.¹⁴²

A nagymama több családtagjához hasonlóan a svéd állampolgárság megszerzésével élte túl a holokausztot, amiről a budapesti Svéd Királyi Követség által 1944. augusztus 20-án kiállított menlevél, valamint a Magyar Királyi Belügyminisztérium Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatósága által 1944. szeptember 23-án kiadott véghatározat tanúskodik.¹⁴³ Arról nincs pontos információ, hol tartózkodott Budapest ostroma alatt. Családtagjainak többsége túlélte a holokausztot. Klára nevű lányának és Julianna nevű unokájának elvesztése azonban súlyos lelki megrázkódtatást okozott számára.¹⁴⁴

Deutsch Ida a háborút követően sem adta fel a zsidó vallás iránti mély elköteleződését. Gyermekeinek és unokáinak kitérése mellett nagy fájdalommal érinthette a hívek nélkül maradt tápiógyörgyei zsinagóga sorsa. Az ingatlan tulajdonjoga időközben a Pesti Izraelita Hitközségre szállt. Az épület megmentése érdekében tett erőfeszítéseit tanúsítja

141 Györgyey János megőrzésében.

142 Konrád, 2014. 557–585.

143 Györgyey János megőrzésében.

144 Az ostrom alatt, 1945. január 22-én a szovjetek által ellenőrzött Pesten a nyílt utcán tartózkodó Klárát egy Budáról áttévedt német lövedék találta el, amibe belehalt. Ecséri, 1995, 81–82; Adolf lánya, Julianna nem igényelt svéd menlevelet. Egy Bécsbe irányított munkaszolgálatos menet tagjaként tűnt el a háborúban. A Budapest–Győr országúton Gönyүнél látták őt utoljára. Interjú Györgyey Jánossal. Készítette: Németh Csaba: 2020. június 29.

a hitközség elnökségének 1948. szeptember 21-én címzett levele: „Tisztelettel tudatom, hogy a tápiógyörgyei hitközség temploma, mely a T. hitközségre háramlott, mivel a györgyei zsidókat deportálták és sajnos csak ketten maradtak. Ez a templom, amelyet annak idején boldogult férjemmel építettünk, most veszedelemben forog – Tápiógyörgye község át akarja venni. A templom melletti kántorlakást egy régi alkalmazottnak, Drapos Ernőnek adtam át azzal, hogy a lakásért vigyázzon a templomra. Ő értesített arról, hogy a község el akarja venni a templomot és őt ki akarják tenni a lakásból. Kérem a T. Hitközséget, hogy szíveskedjenek mielőbb intézkedni, hogy a templommal mi legyen és ne történjen olyan intézkedés a község részéről, amellyel a kegyeletet és a hitközség jogait megsértik.”¹⁴⁵ A zsinagóga építtetője már nem élhette meg annak lebontását, amire az 1950-es évek közepén került sor.¹⁴⁶

Györgyey Illés özvegye 1951-ig maradhatott Budapesten az Andrássy út 46. szám alatti lakásában, amikor a kitelepítettek listájára került. A családi emlékezet szerint saját kérésére a tokaji zsidó szeretetotthonba költöztették, ahol 1952. február 28-án hunyt el: „Az egykori komornája, Pós Mária ápolta és ő is temettette el Tokajban. A sírkövét is ő emeltette, ám valószínűleg téves helyre tetette. A nagymama egyik utolsó kívánsága az volt, hogy holttestét Budapesten a Györgyey-kriptába temessék. Bátyám próbálta elintézni, hogy Ida nagymamát a családi sírboltba hazahozzák, de az exhumáláskor nem találták meg a csontokat, így Ida nagymama földi maradványai nem kerülhettek a Salgótarjáni úti temetőbe.”¹⁴⁷

Összegzés

Györgyey Illésné, született Deutsch Ida a 19. század végén a Tafler-Györgyei vagyonos zsidó vállalkozó és földbirtokos család egyik tagjához, Györgyei Illéshez ment feleségül. Házasságából hat gyermeke született, akik közül öten éltek meg a felnőttkort. A család kétlaki életet élt: nyaranta a férj által épített tápiógyörgyei kastélyban lakott, a téli hónapokat rendszerint Budapesten töltötte. Györgyey Illésné a férje által biztosított anyagi jólétnek köszönhetően a családanyai teendők

145 Györgyey János megőrzésében.

146 Nagy Zoltán: Tápiógyörgye község történeti kronológiája. In: Nagy Zoltán – Németh Csaba: *Tápiógyörgye 800 éves emlékezete*. Tápiógyörgye: Tápiógyörgye Község Önkormányzata, 2020. 27.

147 Interjú Györgyey Jánossal. Készítette: Németh Csaba: 2020. június 29.

mellett a közéletben is szerepet tudott vállalni. Ez részben a fővárosi egyesületekben vállalt tagságban mutatkozott meg, amely a kultúra és a tudományok iránti vonzalmát is tükrözte. Szabadidejében sokat olvasott, művelt személyiség volt. Tettei közül jótékonyági cselekedetei is elismerést érdemelnek. Férje példáját követve rendszeresen támogatta a családi birtokközpontnak számító Tápiógyörgye községet, a helyi iskolát, a római katolikus plébániát és a zsidó hitközséget. Györgyey Illésné férje elvesztése után a család legfőbb összetartó erejévé vált. Élete során a legnagyobb megpróbáltatások között is kitartott az izraelita vallás mellett, tette mindezt a Pesti Izraelita Nőegylet tagjaként és társelnökeként. Ebben a szellemiségben nevelte fel gyermekeit és szerette volna unokáinak felnövekedését látni. Éppen ezért okozhatott számára nagy lelki fájdalmat, hogy a vészkorszakban több családtagja is a kitérés mellett döntött.

Deutsch Ida közéleti tevékenysége, felekezeti jótékonykodása és a művelődés iránt tanúsított érdeklődése nem számított kivételes jelenségnek a zsidó nagypolgárság nőtagjainak körében. Ezzel ellentétben vallásossága és a kitéréssel szembeni ellenérzése a legkevésbé sem tekinthető társadalmi köre tipikus vonásának. Személyiségének jegyei némileg árnyalják a zsidó nagypolgárságról alkotott nézeteket. Általa bizonyossá vált, hogy léteztek vallásukhoz és felekezetükhöz mélyen hűséges nagypolgári asszonyok. Ezért is lenne fontos, hogy a magyar zsidó történetírás lényegesen több figyelmet szenteljen a nők historikumának.